

MEHMET ALİ AYBAR'IN ERKEN DÖNEM YAZILARININ NİTEL ANALİZİ: “HÜR” VE “ZİNCİRLİ HÜRRIYET” ÖRNEĞİ*

Kubilay DÜZENLİ²

Öz

Bu makalenin amacı Türkiye’de sosyalist ideolojinin önde gelen bir ideoloğu ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) genel başkanı olarak Mehmet Ali Aybar’ın, çok partili siyasi yaşama geçiş sürecindeki gazete yazılarının genel bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu amaca ulaşmak için Aybar’ın Hür ve Zincirli Hürriyet gazetelerinde yayımlanan 1947 tarihli köşe yazıları incelenmiştir. Makalenin amacı kapsamında ilk olarak Mehmet Ali Aybar’ın yaşam öyküsü, sosyalist düşünceyle olan ilişkisi bağlamında incelenmiştir. İkinci olarak çok partili siyasi yaşama geçiş süreci, sosyalist düşüncenin Türkiye’deki gelişimi sınırlılığında ele alınmıştır. Son olarak Aybar’ın Hür ve Zincirli Hürriyet gazetelerinde yayımlanan 16 köşe yazısının doküman analizi metoduyla analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda, Mehmet Ali Aybar’ın erken dönem gazete yazılarında en sık işlenen temanın CHP iktidarına yönelttiği eleştiri olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Ali Aybar, Çok Partili Siyasi Sistem, Gazete, Köşe Yazısı

JEL Kodları: N40, Z28

QUALITATIVE ANALYSIS OF MEHMET ALİ AYBAR’S EARLY WRITINGS: THE CASE OF “HÜR” AND “ZİNCİRLİ HÜRRIYET”

Abstract

The aim of this article is to make a general evaluation of the newspaper articles of Mehmet Ali Aybar, a leading ideologist of socialist ideology in Turkey and the chairman of the Turkish Workers' Party (TIP), in his transition to multi-party political life. In order to achieve this aim, the 1947 columns of Aybar published in the newspapers Hür and Zincirli Hürriyet were examined. For the purpose of the article, first of all, Mehmet Ali Aybar's life was examined in the context of his relationship with socialist thought. Secondly, the process of transition to multi-party political life has been handled within the limitations of the development of socialist ideology in Turkey. Finally, 16 columns of Aybar published in the newspapers Hür and Zincirli Hürriyet were analyzed using the document analysis method. As a result of the research, it was concluded that the most common theme in Mehmet Ali Aybar early newspaper articles was his criticism of the CHP government

Keywords: Mehmet Ali Aybar, Multi-party Political System, Newspaper, Column

JEL Codes: N40, Z28

*Bu çalışma 1-3 Şubat tarihleri arasında gerçekleştirilen 17. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bir metnin genişletilmiş halidir.

² Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kduzenli@ktu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3662-2656>

GİRİŞ

Siyaset kurumunun, Türkiye’deki gelişimi, geç dönem Osmanlı idaresinden başlayarak; Cumhuriyet tarihini de bir bütün olarak kapsayacak biçimde kimi kendine özgülüklerin sınırlılığında gerçekleşmiştir. Kuşku yok ki, siyasal liderliğin; yerkürenin değişik noktalarında konumlu kimi memleketlerin aksine, Türk siyasi liderlik kavramına atfedilen aşkın anlam, bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Türkiye’de siyasetin 1960’lı yıllardan bu yana süregelen gelişimi incelendiği takdirde gerek sağ gerekse de sol siyaset bünyelerinden güçlü liderler çıkarmak konusunda mahir oldukları görülecektir. Bu bağlamda merkez sağ, milliyetçi sağ, İslamcı sağ ve merkez sol siyaset açısından söz konusu karizmatik liderlerin isimleri bir çırpıda zikredilebilmekte ve siyasi yaşamımızda bıraktıkları etki/iz bakımından bu isimler değerlendirilebilmektedir. Odak noktamızı sosyalist sol olarak belirlediğimizde ise siyasi liderlik-siyasi kurum ilişkisine dair görece bir farklılaşmanın varlığını ortaya koymak yerinde olacaktır. Zira; 1960’lı yıllardaki Türkiye İşçi Partisi (TİP) deneyimini dışarıda bırakırsak, Türkiye’de sosyalist sol hiçbir zaman örgütlü bir yapı olarak parlamentoya temsilci gönderememiş; siyaset yapma koşullarının nispeten daha özgür seyrettiği 1970’li yıllarda dahi hiçbir sosyalist parti, siyaseten etkili olacak bir seçim başarısının altına imza atamamıştır. Ancak, sosyalistlerin aktüel siyasete ilişkin söz konusu noksanlıkları, sosyalist siyasetçilerin politik ve akademik yaşam bakımından önemsiz oldukları gibi basit ve indirgemeci bir değerlendirmeyi meşru kılmaz.

Bilhassa, TİP’in kuruluş süreci, bir siyasi liderin; sosyalist siyasetin, toplumdaki farklı kesimlerle temas kurması noktasında, sağladığı katkı bakımından oldukça öğretici bir deneyimdir. Bir grup sendikacı tarafından 1961 senesinde kurulan TİP, başlangıçta politik manada herhangi bir etki gösterememiş; ancak 1962 senesinde Mehmet Ali Aybar’ın partinin başına geçmesi ile siyaseten bir ehemmiyete sahip olmak vasfını kazanmıştır (Belge, 2007, s. 33). Bu değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere Türkiye’de sosyalist solun 1960 sonrası öyküsünü, Aybar ismi ve “güler yüzlü sosyalizm”³ metaforu olmadan anlamaya çalışmak, beyhude bir çaba niteliğindedir.

Bu kapsamda Mehmet Ali Aybar değişik yönleriyle farklı akademik çalışmaların konusunu oluşturmuştur. Özman (1998) Aybar’ın politik yaşamı temelinde, sosyalist sol açısından taşıdığı önemi 1940’lardan 1990’lara sınırlılığında incelemiştir, Aksakal (2009) “güler yüzlü sosyalizm” kavramsallaştırması üzerinden Mehmet Ali Aybar’ın Türk siyasetindeki yeri ve önemine ilişkin bir değerlendirmede bulunmuş,

³ Mehmet Ali Aybar’ın düşünsel dünyası ve Türkiye’de sosyalizmin gelişimi açısından kritik önem sahip kavram Aksakal (2009: 80) tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: güler yüzlü sosyalizm Mehmet Ali Aybar’ın, Sovyetler Birliği’nin 1968 yılında Prag Baharı’nı zor kullanarak sona erdirmesiyle birlikte antidemokratik ve bürokratik bir sosyalizm anlayışına; daha açık bir ifadeyle Sovyetizme karşı idealist, hümanist ve evrenselci bir sosyalizmin var olabileceğini ifade etmek için kullandığı ayırt edici ve olumlayıcı bir sıfattır.

Akkuş (2015) Aybar'ın özgün bir düşünür olmak vasfını, Türkiye'de sosyalizmin gelişimi bağlamında ele almış, Fırat (2015) Türk siyasal hayatında özgün bir isim olarak nitelediği Mehmet Ali Aybar'ın temel toplumsal meselelere ilişkin görüşlerini bütünlüklü bir akademik makale formunda ifade etmiş, yaptıkları tez çalışmalarında ise Ünlü (2001) bir siyasal düşünür olması bakımından Doğan (2004) ise siyaset kuramı açısından Mehmet Ali Aybar'ın yaşam öyküsünü derinlikli biçimde incelemiştir.

Mezkûr çalışmalar özelinde, ağırlıklı biçimde; Aybar'ın, Türkiye'de sosyalist siyasetin kurumsallaşması sürecinde edindiği rol, siyaseten taşıya geldiği ve "güler yüzlü sosyalizm" ifadesiyle somut kılınan ayrık politik karakter ve TİP günlerinde parti içinde vuku bulan ve Aybar'ın bir kanadın önderliğini yaptığı politik ayrışma üzerinde durulmuştur.

Bu bağlamda, Aybar'ın TİP'in başına geçişi gerek kendi yaşamı gerekse de Türkiye'de sosyalist siyasetin bugüne miras kalan belleği bakımından esaslı bir kırılmaya karşılık geliyorsa da Mehmet Ali Aybar'ın politik-akademik faaliyetlerinin geçmişi daha gerilere 1940'lı yıllara dayanmaktadır. Özman (1998, s. 136) 40'lı ve 50'li yılların Aybar'ın 1960 sonrası yapacağı kimi değerlendirme ve saptamalara kaynaklık eden görüşlerinin temellerinin atıldığı dönemler olduğu kanaatinde. Bu bakımdan Aybar'ın ilgili dönemde kaleme aldığı yazıları derinlikli biçimde inceleyen çalışmaların sayısındaki noksanlık bir eksiklik olarak değerlendirilmekte ve bu çalışma ile söz konusu eksiklik giderilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç, çalışmayı Mehmet Ali Aybar'ı değişik yönleriyle konu edinen emsallerinden farklı kılmakta ve çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır.

Çalışmada yöntem olarak bir nitel araştırma yöntemi olan doküman analizinden yararlanılmıştır. Doküman analizi temelde yazılı belge içeriklerinin derinlikli ve sistematik biçimde analiz edilmesine dayanan bir araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Doküman analizi yöntemi de diğer nitel araştırma yöntemleri gibi konu hakkında bir anlama varmak, anlayış geliştirmek veya ampirik bilgiye ulaşmak amacı ile verilerin incelenme ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Bowen, 2009; Corbin ve Strauss, 2008).

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde, Mehmet Ali Aybar'ın yaşam öyküsü, onun düşünsel dünyasının esas noktalarını oluşturan yönleriyle incelenmiş, ikinci bölümde, Türkiye'de çok partili siyasi düzene geçiş süreci iç ve dış etkiler bağlamında ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise çalışmanın amacı ile uyumlu biçimde Mehmet Ali Aybar'ın "Hür" ve "Zincirli Hürriyet" gazetelerinde yayımlanan yazıları doküman analizi yönteminden yararlanılarak analiz edilmiştir.

MEHMET ALİ AYBAR'IN YAŞAM ÖYKÜSÜ: PAŞA TORUNU, HUKUK DOÇENTİ, PARTİ LİDERİ, “GÜLER YÜZLÜ SOSYALİST”

Mehmet Ali Aybar; Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Albüm Cilt- II (1950-1980)'de yer alan özgeçmişine göre 1910 senesinde İstanbul'da doğmuştur (TBMM, 2010, s. 926). Uğur Mumcu'nun “Söze Nereden Başlasam” isimli kitabında Mehmet Ali Aybar ile yapılan mülakatın ardından okurun dikkatine sunulan “Mehmet Ali Aybar Kimdir” başlıklı birkaç satırlık bilgilendirme yazısında ise Aybar'ın 5 Ekim 1908 İstanbul doğumlu olduğu ifade edilmektedir (Mumcu, 2006, s. 115). Aybar'ın yaşam öyküsü bağlamında, bizler için kıymetli olan bilgi, doğum yeri ve tarihi değil, ailesi; daha doğru ifadeyle ailesinin mensup bulunduğu sosyal çevredir.

Aybar; kullanmayı çok sevdiği ve neredeyse kendisiyle özdeş hâle gelmiş bir kavram ile ifade etmek gerekirse; “bey takımına”⁴ mensup bir ailenin çocuğudur. Aybar'ın büyükbabası, II. Meşrutiyet döneminde, Selanik'teki 3.Ordu'ya redif fırkası komutanı olarak atanan ve görevini Mahmut Şevket Paşa'ya devredene kadar 31 Mart Olayları sırasında, Selanik'te kurulan Hareket Ordusu'na başkanlık eden Hüseyin Hüsnü Paşa'dır (Ünlü, 2002, s. 17). Hüseyin Hüsnü Paşa'nın eşi, yani Mehmet Ali Aybar'ın; babaannesi Hayriye Hanım çocukluğunda miço olarak çalıştığı gemi, Bebek'te demirliyken Osmanlı Devleti'ne iltica eden ve Müslüman olarak Mehmed Ali adını alan Müşir Mehmed Ali Paşa'nın kızıdır. (Saygılı, 2015, s. 138). Bir başka ifadeyle, Mehmet Ali Aybar geniş ailesinde Osmanlı Devleti döneminde paşalık yapmış iki isim bulunmaktadır ki bu akrabalık ilişkilerinden hareketle, Aybar da bir paşa torunudur.

Aybar'ın doğum tarihine ilişkin somut bilgi eksikliğinden kaynaklı, bir iki senelik farklara karşılık gelen değişik tarihler zikredilmekle birlikte; çocukluğunun Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı, ilk gençliğinin ise Milli Mücadele dönemi İstanbul'unda geçtiği üzerinde hemfikir olunan bir bilgi niteliğindedir. Aybar'ın; meşruti yönetim, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) iktidara geliş süreci ve Millî Mücadele'ye ilişkin değerlendirmeleri ise ana hatlarıyla şu şekildedir:

II. Meşrutiyet'in ilanından önceki yıllarda, İttihat ve Terakki umudu temsil eden bir siyasal hareketti. Geleneksel yönetici kadrolardan gelmeyen genç insanların yönettiği yürekli gizli bir siyasal hareketti. İdeolojisi ne idi? İstibdada karşı savaştığı biliniyordu. Bu da yetiyordu Abdülhamit'e karşı olanlara. Kurtuluş Savaşı'na zor koşullarda başlandı. O günleri görenlerin sayısı çok azaldı. Gençler o günleri kitaplardan öğreniyorlar. Her kitap da doğru değil. Hele '50'li yıllardan sonra yazılanlar, Kurtuluş Savaşı'nın niteliğini, herhangi bir savaştan onu ayıran temeldeki farkı vurgulamıyorlar. Bu savaşın tam bağımsızlık için bir savaş olduğu ve asıl düşmanın Yunan kuvvetleri gerisindeki sömürü düzeni

⁴ Özman (1998, s. 141) Aybar'ın pek çok yazı ve demecinde geçen bir ifade olarak bey takımı ile bürokrasi sınıfını kastettiğini söylemektedir.

olduğu belirtilmiyor. Oysa o yıllarda savaşın bu özelliği her fırsatta açıklanır, emperyalizme karşı verdiğimiz savaş sık sık vurgulanırdı. Yalnız İstanbul hükümeti ve bağlı olanlar, bunu görmezlikten gelir ve işgal kuvvetleri ile hoş geçinmenin yolunu ararlardı. (Aybar, 2011, s. 57-61).

Görüldüğü üzere Mehmet Ali Aybar gerek İTC gerekse de Kurtuluş Savaşı'nı yürüten kadro ve Kurtuluş Savaşı'nın karakteri hakkında yaptığı değerlendirmede eleştirel bir söylemde bulunmaktan bilinçli şekilde uzak durmaktadır. Savaşın ve Cumhuriyet devrimlerinin nihai amacının bir burjuva devleti yaratmak olduğu, Cumhuriyet devrimlerinin toplumdaki alt yapı-üst yapı ilişkisini dönüştürecek bir program ortaya koymadığı gibi kimi sol/sosyalist fikir adamları ve politikacıların yaptığı değerlendirmeler ise Aybar'ca paylaşılmamaktadır.

Aybar'ın Kurtuluş Savaşı okumalarında sıklıkla vurguladığı, Kurtuluş Savaşı'nın emperyalizm ve kapitalizme karşı çıkış üzerinden temellendirmek düşüncesinin, erken Cumhuriyet döneminden başlayarak uygulamaya konulan ekonomi politikasıyla bir tutarlılık taşıdığını söyleyebilmek mümkün değildir. Zira, 1923'ten 1929'a kadar; kurucu kadronun benimsediği ekonomik yaklaşımın temelinde, "açık ekonomi koşullarında memleketin yeniden imarı" düşüncesi yer almakta, burjuvaziye ilişkin tek tasarruf ise millî karaktere haiz bir burjuvazi sınıfının oluşturulması biçiminde ifade edilmektedir (Boratav, 2005, s. 39-40). 1929 Krizi sonrasında, ekonomi politikasındaki makas değişimi ve açık ekonomi anlayışının rafa kaldırılması ise daha ziyade dönemin şartlarına dair bir gereklilik niteliğindedir ve temelde; bürokrasi-burjuvazi dengesinin, bürokrasinin lehine dönmesiyle ilişkilidir ki (Keyder, 2013, s.123) Aybar'ın kavramsallaştırmasıyla her iki kesimde "bey" takımına mensuptur.

Ekonomide devletçiliğin iç siyasette ise Türkçülüğün gittikçe kuvvetli hâle geldiği 30'lar ve 40'ların ilk yarısı, Aybar'ın kişisel yaşamı açısından da kimi önemli gelişmeleri barındırmaktadır. Aybar, Galatasaray Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamladığı lise ve üniversite eğitimlerinin sonrasında, mezun olduğu fakültenin, Devletler Hukuku kürsüsünde 1939'da doktor, 1942'de ise doçent olmaya hak kazanmıştır. Aybar'ın siyasetçi kimliğinin öncesinde edindiği hukukçuluk kimliği uzun vadede yalnızca Türkiye'de değil, uluslararası sol kamuoyunda da saygınlık kazanması sonucunu beraberinde getirmiş; Amerika'nın Vietnam'da işlediği savaş suçlarını araştırmak amacıyla 1966'da filozof Bertrand Russell öncülüğünde kurulan "Uluslararası Savaş Suçları" (Russell Mahkemesi'nde) seçilen on dört yargıçtan biri de Mehmet Ali Aybar olmuştur (Özman, 2007, s. 389).

1940'ların ikinci yarısı ise Türkiye için tek parti idaresinin sona erışı ve çok partili sisteme geçişin sancılarının çekildiği bir dönem niteliğindedir. Aybar ise yine bu senelerde, değişik gazete ve dergilerde yayımlanan köşe yazıları çerçevesinde, tek parti yönetimine karşı güçlü ve derinlikli bir muhalefet

sergilemek amacıyla olmuş; “Vatan”, “Hür” ve “Zincirli Hürriyet” gibi gazete ve dergilerdeki köşe yazılarıyla⁵ üniversite dışı çevrelerce de tanınmak fırsatını elde etmiştir. Aybar, Vatan Gazetesi’nde yayımlanan yazıları dolayısıyla dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in girişimleriyle, üniversitedeki görevinden uzaklaştırılmış ve 21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçimlerinde DP listesinden Bursa bağımsız milletvekili adayı olmuştur (Atılğan, 2019, s. 113). Ne ölçüde demokratik esasların işletilerek yapıldığı hâlâ tartışmalı bir mesele niteliğinde olan, 46 seçimlerinde milletvekili seçilememiş olan Mehmet Ali Aybar, CHP’nin iktidardan düşeceği 1950 senesine kadar avukatlık ve yayıncılık faaliyetleri ile meşgul olmuş; yine bu süreçte kaleme aldığı “CHP’nin Değişmez Genel Başkanına Açık Mektup” (Sarısır ve Güler, 2018, s. 356) başlıklı yazısından ötürü hapse atılmıştır. Aybar’ın yeniden özgürlüğünü kazanabilmesi, DP iktidarının ilk aylarında kabul edilen genel af la mümkün olabildiği.

Aybar; 14 Mayıs 1950’de DP’nin iktidara gelmesiyle başlayan ve 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile sona eren DP iktidarı döneminde, -özellikle- DP’nin iç siyasette otoriterleşmeye başladığı 1950’lerin ikinci yarısı itibarıyla, iktidar partisine karşı bağımsız nitelikli bir siyasal muhalefet yürütmüş, 1960 senesinin Nisan ve Mayıs aylarında DP iktidarına karşı gerçekleştirilen ve ağırlıklı biçimde üniversite öğrencilerinin ön saflarında olduğu, protesto gösterilerinin ardından gözaltına alınmıştır (Aybar, 1988, s. 14). Aybar’ın, Türk siyasal yaşamında iz bırakan bir siyaset adamı hâlini alışı ise 1961 Anayasası’nın kabulü ve sonrasındaki gelişmelerle ilişkili biçimde gerçekleşmiştir. 1961 Anayasası’ndan aldığı kuvvet çerçevesinde örgütlenmek hakkını elde eden sosyalist kimlikli bir grup sendikacı, Şubat 1961’de Türkiye İşçi Partisi (TİP)’i kurmuşlardır.

TİP’in, siyaseten savunageldiği fikirlerin genel çerçevesi, dönemin Doğu Bloğu ülkelerinde örneklerine denk geline komünizmden daha çok, Batı Avrupa’daki sol-sosyalist partilerin fikir ve eylemleri ile benzeştirilebilecek türdendir. Parti, 1965 senesinde yayınladığı; “Türkiye İşçi Partisi’ni Tanıyalım” isimli kitapçıkta mülkiyet ve miras hakkını saygılı olduğunu açık biçimde ifade etmiş; kanunlarımızca yasak olan komünizmin TİP tarafından da benimsenmediği, TİP’in komünistliğine ilişkin savın, ancak partiye atılan sayısız iftiradan bir tanesi olabileceği vurgulanmıştır (TİP, 1965, s. 13-14).

TİP’in kuruluşunu takip eden süreçte parti içinde sıklıkla tartışılan meselelerden bir tanesi partinin yetkili organlarına üyelik ve siyasa belirleme sürecinde etkinlik bakımından “kol gücüyle çalışanlar-aydınlar” dengesinin nasıl kurulacağıdır. Bu bağlamda, kurucularının hepsi birer işçi olan TİP; kısa süre içinde öğretim üyeleri, gazeteciler ve yazarları da saflarına katmak istemiş; Mehmet Ali Aybar’ın, TİP’e

5 Söz konusu yayın organlarının Vatan, Ahmet Emin Yalman’ın sahibi olduğu liberal eğilime sahip bir günlük gazetedir ve kuruluşu devresinde, açık biçimde Demokrat Parti’yi (DP) desteklemiştir (Topuz, 1973, s.172). Hür ve Zincirli Hürriyet ise isimlerinden de anlaşılacağı üzere; yayın politikaları esas itibarıyla sol-sosyalist fikirler üzerine inşa olunan ve doğrudan Aybar tarafından çıkarılan yayın organlarıdır. Aybar’ın bu iki gazetede kaleme aldığı toplam 16 köşe yazısı, çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı biçimde incelenecektir.

girişi ve Yeni Türkiye Partisi (YTP)'den milletvekili olmak amacıyla, TİP'den istifa eden Avni Erakalın'ın yerine genel başkan oluşu söz konusu politik yaklaşım dahilinde gerçekleşmiştir (Atılğan, 2010, s. 340-341). Yeni genel başkanı öncülüğünde, TİP'in ilk sınavı 1963 Mahalli İdareler Seçimleri olmuştur. Seçimler, TİP için diğer partilerden farklı olarak; yerel yönetimlerin karar organlarında daha fazla sayıda üyeye sahip olmak veya daha fazla sayıda yerleşim biriminin belediye başkanlığını kazanmaktan ziyade, memleket sorunlarının çözümüne ilişkin temel önerilerini, toplumun değişik kesimlerine iletmek ve yaklaşan genel seçimler öncesinde, halk nazarında daha fazla ilgiye mazhar olmanın bir aracı biçiminde algılanmıştır (Batuman, 2010, s. 227). Parti, seçimlerde bir varlık gösterememiş; belediye meclis üyeliği seçimlerinde aldığı 18.397 oyla yurt genelinde yalnızca 6 belediye meclis üyeliğinin sahibi olabilmıştır (YSK, 2022).

TİP'in, aktüel siyasette adından söz ettirir bir parti hâlini alışı ise 1965 Milletvekili Genel Seçimlerinde aldığı %3'e yaklaşan oy ve kazandığı 15 milletvekilliği sayesinde olmuştur. TİP'in, Türkiye'de sosyalist siyasetin tarihi gelişimi incelendiğinde, nicelik ve nitelik bakımından "etkileyici" sıfatını hak eden 15 kişilik parti grubu, 1965-1969 aralığında oldukça başarılı bir parlamenter muhalefet deneyiminin öznesi olmuştur. Söz konusu zaman aralığında iç ve dış politikada yaşanan kimi gelişmelerin yansıması olarak, TİP içerisinde de bir ikilik baş göstermiştir. Bu ikiliğin çalışmamız açısından önem taşıyan kısmı, Mehmet Ali Aybar'ın; Sovyet Sosyalistler Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Çekoslovakya işgalinin ardından, daha önce belirli dönemlerde dile getirdiği ya da ima ettiği bir teorik yaklaşım niteliğindeki "Türkiye'ye özgü sosyalizm", "hürriyetçi sosyalizm", "güler yüzlü sosyalizm" kavramsallaştırmasını derinleştirmek ve partililerin bir rehber olarak kabul etmesi yönündeki iradeyi sergilemesidir (Atılğan, 2009, s. 392). Bu aşamada, Aybar'ın yaşam öyküsü incelenirken, birer kırılma noktası olarak ifade edilen kavramlardan dördüncüsü olan "güler yüzlü sosyalizmi" incelemek yerinde olacaktır.⁶

Aybar, "Neden Sosyalizm" isimli eserinde, dünya halklarının kurtuluşunun mutlak surette sosyalizm sayesinde gerçekleşeceğini söyledikten sonra, günün (1979) sosyalist namlı memleketlerinin bir bunalım içerisinde olduklarını ifade etmekte ve tüm dünya emekçilerinin sevinç ve umutla karşıladıkları Ekim Devrimi'nin, Sovyetlerin mevcut iktidar pratiğinde işçi ve köylülere yönetimin dışında tutan, katı merkezi bir dikta rejimine dönüştüğü eleştirisinde bulunmaktadır (Aybar, 2011, s. 86). "Güler yüzlü sosyalizm" kavramsallaştırmasının teorik dayanağı ise yine aynı eserde, Aybar tarafından şu şekilde dile getirilmektedir:

⁶ Diğer üç kavram; Aybar'ın içine doğduğu sosyo-ekonomik çevreyi nitelenmek noktasında bir araç niteliğindeki "paşa torunluğu", uluslararası sol kamuoyunda saygınlık kazanmasını sağlayan Russell Mahkemeleri yargıçlığına kapı aralayan "hukuk doğentliği" ve siyaset sahnesinde iz bırakmasına yol açan "parti liderliğidir".

Sosyalist devlet, örgütlenmiş emekçilerin kendisidir. Devlet gücü aslında emekçilere karşı değil emekçilerin düşmanlarına karşı kullanılacaktır. İktidar fiilen emekçilerin elinde bulunduğu takdirde, devlet gücünün emekçilere uygulanması bir kendi kendini sınırlama niteliği alır. Sınıf durumu ve sınıf çıkarları açısından cebir ve şiddetin öznesi ile nesnesi, ancak emekçiler fiilen iktidarı ellerinde buldukları takdirde özdeşleşmiş olur (Aybar, 2011, s. 96).

Özetle, “güler yüzlü sosyalizm” Sovyetler Birliği’nde uygulanan mevcut sosyalist iktidar pratiğinin, bürokratik ve otoriter karakterinin eleştirisine dayanmakta; tüm fikir akımları gibi sosyalizmin de insanları sosyalizm için araç hâline getirmesi değil, insanların mutluluk ve refahı için kendisini araçsallaştırılması salık verilmektedir. Kuşku yok ki Aybar’ın SSCB’ye yönelik tenkidi, dönemin dünya sosyalist hareketindeki bölünmeyle ilişkilendirilerek de değerlendirilebilir. Zira, Türkiye solunda da dönemin terminolojisiyle çoğunlukla “Maocu”, “Çin tipi sosyalizm taraftarı” olarak addedilen çevreler günlük ve teorik yayınlarında SSCB hakkında benzer eleştirilerde bulunmuşlardır. Ancak, Mehmet Ali Aybar’ın fikir ve politika yaşamı bütünlüklü bir biçimde incelendiği takdirde, Aybar’ın SSCB eleştirilerinde, Sovyetlere karşı Çin’i öncelemek gibi bir düşüncenin etkisi olmadığı fark edilecek, bağımsızlık vurgusunun ön plana çıktığı anlaşılacaktır.

1960’ların sonu itibarıyla TİP içinde, yurt ve dünya meselelerine ilişkin görüşleri ve siyaset yapma biçimleri bakımından esaslı farklılıkların bulunduğu iki grubun varlığı iyice gün yüzüne çıkmış, 1968 senesi itibarıyla örgütlü bir yapıya bürünen parti içi muhalefet ve 1968 ve 1969 senesindeki değişik kongrelerde Aybar yönetimine karşı liste çıkarmıştır. Seçim sistemindeki değişikliğin de etkisiyle 1969 seçimlerinde TİP’in milletvekili sayısının 15’ten 2’ye düşmesi, Aybar’ın genel başkanlıktan istifa etmesi sonucunu doğurmuş; Mehmet Ali Aslan ve Şaban Yıldız’ın kısa süreli genel başkanlık deneyimleri sonrasında, 29-31 Ekim 1970’te toplanan IV. Büyük Kongre’de Behice Boran partinin başına geçmiştir. Söz konusu kongre, TİP’in Millî Demokratik Devrim (MDD)-Sosyalist Devrim (SD) tartışmaları bağlamında tercihini ikinci devrim modelinden yana belirlediğinin ortaya konulması ve Türkiye’nin Doğu’sunda Kürt halkının yaşadığının” ifade edilmesi bakımından önemlidir (Şener, 2015, s. 267). Kurucuları dolayısıyla, işçi partisi niteliği arz eden, işçi sınıfının partisi hâline gelişi 60’lar Türkiye’sinin kendine özgü koşulları dahilinde gerçekleşen, TİP deneyiminin sona erışı ise 12 Mart Muhtırası sonrasında, müesses nizamın korumak adına atılan adımlarla ilişkili biçimde gerçekleşmiş ve parti; 20 Temmuz 1971’de Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından kapatılmıştır (Cumhuriyet, 1971).

1970’ler Aybar’ın; Sosyalist/Sosyalist Devrim Partisi (SP/SDP) yıllarına karşılık gelmektedir. 12 Mart sonrası dönemde, TİP’in kapatılması sonrasında bir süre örgütlü siyasetin dışında kalmayı yeğleyen Aybar ve arkadaşları, 1975 senesinde Sosyalist Parti (SP)’yi kurmuşlar, partinin; 1977’deki ilk

kurultayındaysa ismi Sosyalist Devrim Partisi (SDP) olarak değiştirilmiştir (Çitci, 2001, s. 108). SP-SDP de TİP deneyiminden alınan dersler çerçevesinde, anti-bürokratik karakter ve işçi sınıfının partisi olmak iddiası daha kuvvetli biçimde sahiplenilmiştir. Bu doğrultuda parti programında Sosyalist Parti'nin; bürokrasiyi devrim yolunda karşılaşılan en tehlikeli güçlerden biri olarak gördüğü ve partide hiç kimsenin iki kez üst üste yönetici seçilemeyeceği açık biçimde ifade edilmiştir (SP, 1975, s. 20). SDP'nin 1978 tarihli tüzüğünde ise partinin yönetim kurulları ile diğer organ ve seçim listelerinde 2/3 oranında hayatını kol gücü çalışarak idame ettirenlere yer verileceği söylenmiştir (SDP, 1978, s. 6-40). SP-SDP, diğer siyasi partilerle birlikte kapatılacağı 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne kadar katıldığı 1977 Milletvekili Genel Seçimleri ve yine aynı sene düzenlenen Mahalli İdareler Seçimlerinde ise bir varlık gösterememiştir.

Aybar, parti tüzüğündeki hükümler çerçevesinde, 1979'da SDP liderliğini Cenab Bıçakçı'ya devretmiştir. 1980'li yılların ilk devresini siyasi yasaklı olarak geçiren Aybar ise 80'lerin sonu-90'ların başında, mesaisini daha çok sosyalistlerin bir araya gelmesi ve siyaseten kuvvetli bir alternatif oluşturmaları çabasıyla geçirmiş; 1995 senesinde vefat etmiştir. Mehmet Ali Aybar'ın bir asra yakın yaşamı ve politik faaliyetleri incelendiği takdirde fark edilecek ilk gerçeklik; sosyalizmin özgürlükçü yorumunun, hâkim sosyalist anlayış hâline dönüşmesi için harcadığı çabadır. Bu kapsamda, Adak (2017, s. 440) özgürlükçü sosyalizm düşüncesinin, Aybar'ın Türk soluna bıraktığı en değerli miras olduğunu söylemekte, Özman (2000, s. 79) Aybar'ın temel sorunsalının Marksist kuram içerisinde bireyin hürriyeti meselesi olduğunu ifade etmektedir.

ÇOK PARTİLİ SİYASİ SİSTEME GEÇİŞ VE ERKEN DÖNEM SOSYALİZMİN MANZARA-İ UMUMİSİ

Kurallarına Erken Cumhuriyet döneminde 1924 ve 1930 senelerinde, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kurulması/kurdurulması suretiyle iki kez deneyimlenen çok partili siyasi yaşama geçiş; II. Dünya Savaşı'nın, sona erışı ile yeniden gündemi meşgul etmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı İnönü'nün, 1945'in Mayıs ve Kasım'ında yaptığı konuşmalar, çok partili siyasi yaşama geçiş iradesinin, cumhurbaşkanlığı makamınca taşıyor olmasının ifadesi bakımından önemlidir.

Bu doğrultuda İnönü; 1945 senesinin 19 Mayıs'ında yapılan Gençlik ve Spor Bayramı kutlamalarında halka seslenmiş ve "memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceği" taahhüdünde bulunmuştur (Tanin, 1945). Bu taahhüt, -bir anlamda- tek parti idaresinin siyasal liberalleşme yolunda attığı ilk adımdır (Aydoğan, 2022, s. 1142). Söz konusu taahhüdün, tek parti idaresinin geçmişteki uygulamalarına benzer biçimde bir "müstakil grubun" kurulmasına kaynaklık edeceği

tartışmaları ise yine İnönü'nün, 1 Kasım 1945 tarihinde TBMM'nin açılışı dolayısıyla gerçekleştirdiği konuşma ile noktalanmıştır. İnönü mezkûr nutkunda, “tek eksikimiz hükümet partisinin karşısında başka bir partinin bulunmamasıdır” ve “tek dereceli olmasını istediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar gelecekteki iktidarı tayin edecektir” ifadelerine yer vermiştir (Cumhuriyet, 1945).

Yazında çok partili siyasi yaşama geçiş süreci ve bu süreçte etkili olan faktörlerin niteliği bakımından ise bir uzlaşının varlığından bahsedilmek mümkün değildir. Karpat (2010, s. 225) çok partili siyasi yaşama geçiş, esasında dış dünyada yaşanan gelişmelerin bir sonucu olduğunu savunmakta ve II. Dünya Savaşı'nı demokrasi cephesinin kazanmasıyla demokratik rejimlerin dünyada hâkim duruma geçmesinin, Türkiye'yi de rejimi demokrasiye benzetmek mecburiyetine ittiğini söylemektedir. Zürcher (2000, s. 299-304) ise demokrasiye geçişi sağlayan sebepleri incelerken ikili bir ayrımı gündeme getirmekte; tek parti iktidarının politikaları dolayısıyla ahalide karşılık bulan öfke ve hoşnutsuzluk ile dış siyasetteki gelişmelerin -biri, diğeri ihmal edilmeden- Türkiye'de çok partili sisteme geçişi açıklamak için kullanılabileceğini söylemektedir. Benzer biçimde Çavdar (2013, s. 446) ise çok partili siyasi yaşama geçişi; “dış dinamiklerce kaçınılmaz kılınan iç dinamiklerce ise öne çıkartılan bir süreç” olarak tanımlamaktadır. Albayrak (2004)'de Türkiye'de çok partili sistemin kuruluşunu teşvik eden iç siyasi gelişmeler i) CHP içindeki müstakil grubun bir muhalefet hareketi gibi davranmak noktasında yetersizliği, ii) Çiftçiyi Topraklandırma Yasası'nın özellikle toprak sahibi CHP'liler içinde yarattığı tedirginlik, iii) halkın genelinde, tek parti idaresine karşı gelişen tepki, iv) Varlık ve Toprak Mahsulleri Vergisi ile Millî Koruma Kanunu özelinde toplumun genelinde oluşan hoşnutsuzluk ve v) Millî Şef İsmet İnönü'nün çok partili siyasi yaşama geçiş yönünde sergilediği irade dış siyasi gelişmeler ise i) Türkiye'nin demokrasi cephesinde konumlanmak arzusu ile ii) Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidi olarak sıralanmaktadır. Koçak (2010, s. 233) ise çok partili siyasi yaşama geçiş sürecini daha farklı bir veçheden ele almayı yeğlemekte ve demokrasi sözcüğünün resmi düzeyde ve basında telaffuz edildiği II. Dünya Savaşı'nın hemen ardı dönemde dahi zamana/mekâna göre değişikliğinin vurgulanarak Türk modeli bir demokrasi yaklaşımına kapı aralandığı savını öne sürmektedir.

Mehmet Ali Aybar'ın erken dönem köşe yazılarının nitel analizine odaklandığımız bu çalışmada üzerinde durulması elzem nitelik arz eden bir diğer konu, çok partili siyasi sisteme geçiş sürecinde, “solun” durumudur. Tek parti sisteminin terk edildiği günlerde ortaya çıkan nisbî özgürlük ortamı içerisinde ilk günlerde liberalizasyon çerçevesinde değerlendirilebilecek kimi gelişmeler yaşansa da (Üstel, 2014, s. 241) rejimin sola tahammülüne ilişkin bir iyileşmeden bahsedebilmek oldukça güçtür. Bu bağlamda, Türkiye'de siyasi demokrasinin, sola kapalı bir dizge olarak kabul edildiğini söylemek yerinde olacaktır. Çok partili siyasi yaşama geçiş sürecinde, sosyalist ve komünist partilerin kurulmasını engellemek yönündeki çaba, keskin ve abartılı bir komünizm düşmanlığının benimsenmesi suretiyle sosyalist veya benzeri düşüncelere

karşı yasaklama ve cezalandırma tavrının güdülmesi, Türk Ceza Kanunu'nun 141.ve 142.maddeleri çerçevesinde komünizm "propagandasına" hapis cezasının getirilmesi bu kapsamda incelenmesi gereken gelişmelerdir (Akşin, 2016, s. 241).

Bu dönem sosyalist solda örgütlenmek ve bağımsız bir siyasal hat inşa etmek amacındaki siyasi partiler arasında öne çıkanlar; Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in liderliğindeki Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) (Tekin ve Okutan, 2011, s. 128) ile Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun Türkiye Sosyalist Partisi'dir (TSP) (Gökmen, 1998, s. 161). 1945 itibarıyla tek parti idaresinin sola karşı geliştirdiği görece müsamahakâr yaklaşım, Aralık 1945'teki Tan Matbaası Baskını ile kesintiye uğrar, iç siyasette yeniden etkisi hissedilen otoriterleşme kapsamında; sol-sosyalist siyasetin örgütlülüğüne önemli ölçüde ket vurulur. Bu bağlamda, Mehmet Ali Aybar'ın Hür ve Zincirli Hürriyet gazetelerinde yayımlanan yazılarında, kuramsal manada sosyalist teorinin tartışılması, sosyalizm ve Marksizmin geniş toplumsal çevrelere tanıtılması gayesinden çok gazetelerin yayımlandığı 1947'de yurt genelinde hâkim bulunan siyasal atmosferin tahlili ve gerek CHP'nin gerekse de DP'nin sert biçimde tenkit edilmesi çabası dikkat çeker. Aybar'ın ilgili köşe yazılarının sağlıklı biçimde ele alınabilmesi ise dönemin hâkim siyasal koşullarının bilinmesini bir gereklilik kılmaktadır.⁷

1945'i siyasi yaşamdaki tedrici liberalleşme sürecinden kısmen uzaklaşarak noktalan Türkiye açısından, 1946'nın en önemli gelişmesi uzunca süredir kurulması çalışmaları devam eden muhalefet partisinin, resmen siyasi yaşama dahil oluşudur. Haziran 1945'te parti grubuna sundukları Dörtlü Takrir dikkate alınmayan ve bu süreçte kimi ihraç kimi istifa yoluyla, CHP'den ayrılan dört önemli siyaset adamının öncülüğünde kurulan DP, başlangıçta enerjisini önemli ölçüde il ve ilçe örgütlenmelerini tamamlamak yolunda harcamış, iktidar partisinin; normal koşullarda 1947 senesinde yapılması öngörülen seçimleri 1946 senesinde yapmaya karar vermesi ise parti içindeki ilk ciddi fikir ayrılığına sebebiyet vermiştir.

Aynı sene içerisinde yapılan Belediye Seçimlerine katılmayan DP açısından, 21 Temmuz 1946 seçimlerine katılmak ya da katılmamak düşüncesi iki ayrı anlam ifade etmektedir. Milletvekili seçimlerinin boykot edilmesi hâlinde, CHP'ye yakın basın-yayın organlarında ifade edilmekten geri durulmayan; DP'nin akıbetinin, SCF ile benzer olabileceği iddialarının gerçekleşme ihtimali, partideki "ılımlı" kanadını seçimlere katılmak fikrini savunmaya iterken, partinin "sekte" kanadı, adaletsiz koşullarda yapılacak bir milletvekili seçimine katılmanın, DP'nin kuruluş misyonunu inkâr etmek anlamına geleceğini söylemektedir. Uzun soluklu tartışmalar sonunda, DP, 21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçimlerine

⁷ Bu aşamada, çalışmanın sınırlılığı dahilinde Hür ve Zincirli Hürriyet Gazeteleri'nin yayımlandığı Şubat-Nisan 1947 aralığı göz önüne alınarak, DP'nin kuruluş sürecinden başlayarak 1947 Mayıs'ına kadar ki siyasi-sosyal gelişmeler incelenecektir.

katılmaya karar vermiş; seçimler neticesinde 62 kişi ile mecliste temsil edilmek hakkını kazanmıştır (Eroğul, 2013, s. 23).

DP, ilk günden başlayarak CHP'ye karşı sert ve esaslı bir muhalefet sergilemiş; özellikle 1946 seçimlerine ilişkin usulsüzlük iddiaları, DP'nin okuması dahilinde iktidar partisi ile özdeş kılınan bürokratlarla, halk arasındaki iktisadi ve sosyal gelişmişliği ilişkin derin uçurum ve CHP'nin iç siyasette edindiği otoriter karakter, Demokratların; CHP'ye yönelttikleri eleştirinin özünü oluşturmuştur. Aralık 1946'da 1947 senesi Hükümet Bütçesi görüşmeleri sırasında iktidar ve muhalefet milletvekilleri arasında vuku bulan hararetle tartışmalar ise DP'nin kısa bir süreliğine meclis çalışmalarına katılmama kararını almasına yol açmışsa da İsmet İnönü'nün devreye girmesiyle, DP; söz konusu meclis boykotunu sona erdirmiştir.

1947 senesinin ilk haftasında DP; kuruluşu üzerinden tam bir sene geçmişken, I. Olağan Kongresi'ni toplamış ve Hürriyet Misak'ını ilan etmiştir. Söz konusu belge uyarınca, seçim güvenliğinin demokratik nitelikli bir seçim kanunu ile sağlanması, parti başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı'nın tek kişi tarafından yürütülmesinin önüne geçilmesi ve demokratik ideallere aykırı kanunların yürürlükten kaldırılması talep edilmiş; aksi takdirde sine-i millete dönülebileceği söylenmiştir. Misak'ın kamuoyu ile paylaşılması ve ardından yapılan Muhtarlık seçimleri dolayısı ile iyice gerilen iktidar-muhalefet ilişkilerinin yeniden düzelmeye başlaması ise ancak Temmuz 1947'de Cumhurbaşkanı İnönü'nün girişimleri neticesinde, 12 Temmuz Beyannamesi'nin ilanı ile mümkün olabilmıştır.

1947'de uzun vadede Türkiye'de iç siyasete etki edecek bir diğer gelişme ise Truman'ın 12 Mart 1947 tarihinde Amerikan Kongresi'nde gerçekleştirdiği konuşma ve Truman Doktrini kapsamında, Amerikan Hükümetinin; Türkiye ve Yunanistan'a ilk etapta 400.000.000 dolar yardımda bulunmasının talep edilmesidir. Truman'ın açıklamaları ve yardım önerisi iç siyasete gerek CHP gerekse de DP açısından memnuniyet verici bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Koçak, 2013, s. 470-471).

AYBAR'IN ERKEN DÖNEM YAZILARININ NİTEL ANALİZİ: “HÜR” VE “ZİNCİRLİ HÜRRİYET” ÖRNEĞİ

II. Dünya Savaşı sonrası, Türkiye'de demokrasiye geçiş sürecinin ihmal edilen yönlerinden bir tanesi, ilgili dönem basın-yayın alanındaki gelişmelerdir. 1945 itibarıyla İnönü'nün söylemlerinde de karşılık bulmaya başlayan “demokratikleşme süreci” yayıncılık faaliyetleri bakımından yeni bir dönemin kapısını aralar niteliktedir.

Dönem, sol basın-yayın organları açısından incelendiğinde ise ortaya çıkan tablo bir hayli ilginçtir. Zira, tek parti idaresi süresince yasal temelde faaliyet göstermesine izin tanınmayan “sol” neşriyat, bu dönemde farklı yayın organları ile halka ulaşma fırsatını elde etmiş; “Gerçek”, “Gün”, “Yığın”, “Sendika” gibi gazete ve dergilerin bazıları doğrudan bir sendika veya siyasi partinin resmi yayın organı olarak, bazıları ise sosyalist düşüncüyü destekleyen bağımsız yayın kuruluşları olarak faaliyet göstermişlerdir (Topuz, 1973, s. 171). Söz konusu özgürlük ortamı Aralık 1945'teki Tan Matbaası Baskını ile önemli ölçüde örselenmiş, 16 Aralık 1946'da sıkıyönetim ilan edilmesiyle ise yukarıda isimleri anılan basın-yayın organlarının faaliyet göstermesine müsaade verilmemeye başlanmıştır.

Özetle, 1947 senesine gelindiğinde Türkiye, basın-yayın alanındaki gelişmeler bakımından demokratik sisteme geçiş noktasında özgürlüklerin görece biçimde işletildiği ve açıktan sosyalist yayıncılık yapmanın pek de mümkün olmadığı bir ülke konumundadır. Bu sınırlılık dahilinde Mehmet Ali Aybar tarafından çıkarılan haftalık siyasi gazetelerin ilki, kapak sayfasında “Fikri Hür, Vicdanı Hür, İrfanı Hür” ifadelerine yer verilmiş olan ve 1 Şubat-8 Mart 1947 tarihlerinde yayımlanan Hür'dür. Zincirli Hürriyet ise 5-19 Nisan 1947 tarihlerinde toplam 3 sayı olarak yayımlanmıştır. Aybar, söz konusu iki yayının her bir sayısında, biri ilk diğeri son sayfada olmak üzere iki köşe yazısı kaleme almış; bu yazılardan ön sayfadaki yazıda yazarın, iç politikaya arka sayfadaki yazıda ise dış politikaya ilişkin görüşleri okuyucuya sunulmuştur.

Mehmet Ali Aybar'ın, 1 Şubat-19 Nisan 1947 tarihleri arasında yayımlana iç siyaset konulu köşe yazıları incelendiği takdirde fark edilecek olan ilk gerçeklik; kuvvetli bir tek parti eleştirinin varlığıdır. Aybar bu aşamada mevcut CHP yönetimi ve Kurtuluş Savaşı-erken Cumhuriyet dönemi Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC)-CHP'sine ilişkin ayrımın varlığından bahsetmekte; “Kurtuluş Savaşı yıllarında “bu topraklardan yabancıları Türk olmayan menfaatleri kovmak için kanını akıtan Türk milletine, CHP'nin bir peyk politikası kabul ettirmeye çalıştığı” (Aybar, 1947a, s. 1) eleştirisini getirmektedir. Aybar'ın, erken Cumhuriyet hakkında geliştirdiği olumlu yaklaşım başka yazılarda ise “Atatürk'ün kurduğu ve bir zamanlar ileriliği temsil eden bu partinin” (Aybar, 1947b, s.1) ve “nitekim bize CHP programıyla ve ilk zamanlardaki icraatlarıyla “sol” bir teşekküldü. Çünkü o da geriliğe karşı ileriliğin ve imtiyazlı sınıflara karşı halk menfaatlerinin mümessili olmuştur” (Aybar, 1947c, s.1) ifadeleriyle karşılık bulmaktadır ki; özellikle CHP'nin, imtiyazlı sınıflar karşısında, halkın temsilciliği üstlendiği iddiası, Aybar'ın erken dönem yazılarında sosyalist anlayışlı bir sınıf çözümlemesinden ne ölçüde uzak olduğuna işaret etmektedir.

Mehmet Ali Aybar'ın -1947 itibarıyla- mevcut CHP yönetimine yönelttiği eleştiriler ise farklı başlıklar altında değerlendirilebilmektedir. Öncelikle CHP, iktidarını muhafaza etmek için her vasıta ve

çareye başvurmadan geri durmayan bir siyasi teşekkül biçiminde tanımlanmakta, bu bakımdan “ölüm döşğinde kelime-i şahadet getiren ağzı kalabalık münkirlere” (Aybar, 1947b, s. 1) benzetilmektedir. Aybar, CHP’nin başlatmak iddiasında olduğu demokratikleşme hamlesine de şüpheyle yaklaşmayı yeğlemekte; hükümet sözcülerinin “Kızıl Tehlike” biçiminde somutlaştırmaya çalıştığı komünist faaliyetler gerekçesiyle; muhalefetin parçalanmak ve zayıflatılmak, birey hak ve hürriyetlerinin kullanımının önüne geçilmek istendiği söylenmektedir. Bu bağlamda DP’li siyasetçilere yapılan çağrı, komünizme ve komünistlere karşıtlık bahanesiyle iktidar partisinin tuzağına düşmemek biçimindedir (Aybar, 1947d, s. 1).

Kuşku yok ki Aybar’ın yazılarında DP hakkında söylenenler yalnızca CHP’ye karşı uyanık davranmasının salık verilmesiyle sınırlı değildir. Bu aşamada dikkat çekici nitelikteki hususların başında, Aybar’ın; DP’yi bütünüyle desteklemek ya da tenkit etmekten uzak durmasıdır. Öyle ki “Bir Üniversiteli Genç ile Hasbihal” başlıklı yazıda Aybar, DP sözcüsü Fuat Köprülü’nün; “ancak beğendiği fikirler için hürriyet istediğini ve karşıtı olduğu fikirlere niçin karşıt olduğunu dahi söylemediğini” (Aybar, 1947e, s. 1) ifade ettikten bir ay sonra, DP’nin kısmi seçimlere katılmama kararı almasını “kuruluşundan bu yana yaptığı en yerinde hareket” olarak tanımlamakta ve yine aynı yazıda DP “hürriyet mücadelesinin bugün taazzuv etmiş tek ümidi” olarak nitelenmekte (Aybar, 1947f, s. 1) Hikmet Bayur ve Refik İnce gibi şahsiyetlerin ara seçimler neticesinde meclise girmeleri hürriyet davası açısından bir kazanç biçiminde yorumlanmaktadır (Aybar, 1947f, s. 1).

Aybar’ın politik yaşamının bütününe sirayet eden bir değer olarak bağımsızlık savunusu da erken dönem köşe yazılarında da sıklıkla üzerinde durulan bir mesele niteliğindedir. “İstiklal Savaşları Türkiye’sine Yaraşır Bir Dış Politika İstiyoruz” başlıklı yazıda Aybar; CHP’yi Yunan İç Savaşı bağlamındaki tutumu ve Mısır, İran, Endonezya gibi memleketlerde menfaatleri İngiliz menfaatleri ile çatışan yerel halkları desteklememesi sebebiyle eleştirmektedir (Aybar, 1947a, s. 1). Zincirli Hürriyet’de yayımlanan “Amerikan Yardımını Bizde Kimler İstiyor”, “Yardımanın Aleyhinde Bulunmak Her Türk için Mukaddes Bir Vazifedir”, “Her Şeyden Evvel ve Her Şeyin Üstünde İstiklal” ve “Yardım Mevzuunda Şunları da Bilmeliyiz” başlıklı yazılarda doğrudan Amerikan yardımını konu edinmektedir. Aybar’a göre; yardım sözünün ardında bir dizi Amerikan menfaati yer almaktadır ki bunların başında “sulhu korumak bahanesi ile dünyaya hâkim olmak ve tek rakibi olarak gördüğü Sovyet Rusya’yı ne pahasına olursa olsun saf harici etmek” gelmektedir (Aybar, 1947g, s. 1). Yine Aybar’ın ifadesiyle, “Amerikan yardımı bedelini er geç kanımız ile ödeyeceğimiz bir esaret zinciridir ve söz konusu yardım paketi kapsamında Türkiye’ye düşen rol, Amerikan çıkarlarının ileri karakolluğunu yapmaktır” (Aybar, 1947h, s. 4). Son olarak, söz konusu yardımlar Amerika’nın uluslararası alandaki çıkarlar ve Sovyetlerin yakınında konumlu bir ülke

arayışından ayrı düşünülmemelidir ki; Amerikan devletinin dış politikasına yön verenler açısından bu iş için Türkiye'den daha uygun bir aday bulunamamaktadır (Aybar, 1947k, s. 4).

Aybar, Amerikan yardımı hakkındaki çözümlenmeleri sonrasında yardım dolayısıyla Amerikan Hükümeti'nin içerisine girdiği beklenti ve kendisinin bu yardımlara karşı olmak noktasındaki gerekçelerini ise şu şekilde sıralamaktadır: "Yüz elli milyon dolara mukabil Amerika istiyor ki, derhal nüfuzu altına girelim ve yarın Amerika'nın menfaatleri uğrunda ölelim. Yardım sözünün yaldızı altına gizlenen hakikat, bütün çıplaklığı ile işte budur" (Aybar, 1947g, s. 1).

Amerikan yardımını istemiyorum. Amerikan yardımını bir kere şimdiden istiklalimizden mahrum edeceği ve Amerikan himayesi altına koyacağı için istemiyorum. Yardımın şartları malum: Amerikan Cumhurbaşkanı'dan tutun da derece derece ta Amerikalı radyo ve gazete muhabirlerine varıncaya kadar birtakım yabancılar, yardımın yerinde kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmek bahanesiyle bizim işlerimize müdahale edeceklerdir; yardımın sureti tahsis ve sarfı ile alakalı işlerde Amerikan Cumhurbaşkanı'dan müsaade alınacaktır. Amerikan Cumhurbaşkanı'na yapılan işler hakkında muntazaman raporlar verilecektir. Ve daha buna benzer birtakım şartlar. Hukuk kitapları bu duruma himaye ismini verirler. Ve himaye altına alınan devletlere de yarı müstakil derler. Amerikan yardımını bütün mevcudiyetimle reddetmenin birinci sebebi işte budur (Aybar, 1947l, s. 1).

Aybar'ın, Amerikan yardımı konulu Zincirli Hürriyet yazıları açık biçimde göstermektedir ki bağımsızlık vurgusu ve Amerikan karşıtlığı erken dönem faaliyetlerinden başlayarak Aybar'ın düşünce dünyasında önemli yer tutmuş ve politik perspektifinin gelişiminde başat rol oynamıştır. Yine bu yazılarda örtülü biçimde de olsa Amerikan yardımlarının sonunda oluşacak fiili durum ile Kurtuluş Savaşı'nın hazırlık sürecinde yapılan "manda ve himaye" tartışmaları ilişkilendirilmekte ve Aybar; takip ettiği politik çizgiyi, 1920'ler Türkiye'sinin bağımsızlık yanlısı çevreleri ile benzeştirmek amacı taşımaktadır.

Hür ve Zincirli Hürriyet gazetelerinde yayımlanan köşe yazılarında Aybar'ın sosyalist kimliğine vurgu yapar biçimde, sınıf temelli bir okuma dahilinde ele aldığı -neredeyse- tek konu, Amerikan yardımına kimlerin taraftar olduğuyla ilişkilidir. Aybar'a ait ifadeyle, Amerikan yardımına söz söylemeyen ikinci bir zümre (Halk Partili politikacılardan sonra) memleketin büyük karaborsacılarıdır ve bunların, yardımı desteklemekteki esas amaçları ana hatlarıyla şöyledir:

Amerikan yardımı serbest ticaret demektir. Bakınız, henüz yazdım başlamadan müdahale başlamıştır. Amerikan Hükümeti, gümrük resimlerinin indirilmesi için, hükümetimize resmen müracaat etmiştir. Faaliyetimize az çok gem vuran bütün tahdidler kısa bir zamanda tamamıyla ortadan kalkacaktır. Amerikan sermayesi memlekete girecek; çoğunu onlar kazansalar bile, biz karaborsacılar da

herhâlde şimdikinden fazla kâr kalacaktır. Karaborsacıların hesabı da doğrudur. Amerikan yardımıyla girecek yabancı sermayeden, çöplenen ve tüylenenlerin mutlaka apartmanları çoğalacak, bankadaki hesapları kabarcaktır. Amma buna mukabil bu memleketin zavallı halkı esaret zincirinden bir daha kurtulamayacakmış... Ne çıkar. Bu memleket halkının nasibi asırlardır zaten bu değil midir? Zincirde olduktan sonra ister Ağanın zincirinde ol ister karaborsacının ister Halk Partisinin ister Amerikalıların. Fark etmez. Zincir hep zincirdir. Belki yabancı zincir biraz daha ağır gelir... Nihayet bir de yardıma taraftar olup da ne Halk Partili ne de karaborsacı olmayanlar vardır. Bunlar Amerikan muhripleridir. Hani bu memlekete Amerikan gözüyle bakan; milli menfaat derken Amerikan menfaatini düşünen ve Amerikan yardımından söz açarken; “İstiklal meselelerinde çok hassas olan Türk vatandaşları tamamıyla müsterih olabilirler. Amerikan hareketinde hiçbir hususi menfaat gayesi, hiçbir hususi hesap, hiçbir tahakküm emeli yoktur” diye, tıpkı bir Amerikalı gibi bize teminat verenler yok mu? Bunlar işte onlardır. Bu zatların bu işteki kârını ise varın artık siz düşünün... (Aybar, 1947g, s. 1).

Aybar, Amerikan yardımları konulu yazılarının devamında ise Marksist ölçülerle sermaye sınıfı hakkında bir çözümleme yapmakta ve sermayedarların kimliklerinden bağımsız onlara karşı durmak gerektiğini söylemektedir.

Mehmet Ali Aybar’ın dış politika temalı diğer yazılarında yeni bir dünya savaşının patlak vermesi ihtimali ve galip devletlerin, Almanya siyasetinin esasları tartışılmaktadır. Aybar (1947m, s. 4) yakın gelecekte yeni bir gerçekleşmesini kuvvetli bir ihtimal olarak görmemektedir. Söz konusu iyimserlik galip devletlerin Almanya siyaseti söz konusu olduğunda ise terk edilmektedir. Zira, yazarın ifadesi ile İngiltere, Amerika, Sovyetler Birliği ve Fransa’nın; Almanya’nın geleceği konusundaki görüşleri önemli ölçüde farklıdır (Aybar, 1947l, s. 4).

Aybar’ın, politik yaşamı bir bütün olarak göz önüne alındığı takdirde; erken dönem yazılarına ilişkin gerçekleştirilecek bir diğer çıkarsama ise Amerikan yayılcılığına karşı olduğu ölçüde Sovyetlerin, Türkiye üzerindeki emellerine de karşı çıktığıdır. Bu kapsamda gerek Amerikan yardımı konulu iç siyaset yazılarında gerekse de doğrudan dış siyasetteki gelişmeleri konu edinen yazılarında, Sovyetler Birliği sert biçimde tenkit edilmekten geri durulmamış; Sovyetlerin mevcut Türkiye siyasetinde düşmanca bir tavrın takınıldığı (Aybar, 1947g, s. 1), Boğazlar ile Şark vilayetleri konusundaki görüş ve önerilerinin haksız ve kabul edilemez olduğu (1947g, s. 4), memleketimizde gerek “liberal geçinenlerin” gerekse de “kızıla kaçanların” özgün olmadıkları; siyasetlerini Rusya ve İngiltere’nin çıkarları doğrultusunda şekillendirdikleri söylenmiştir (Aybar, 1947o, s. 4).

SONUÇ

Türkiye'nin, çok partili siyasi sisteme geçişi deneyimlediği senelere karşılık gelen 1946-1950 devresi pek çok bakımdan kendine özgü niteliklere sahip bir dönem niteliğindedir. Öyle ki bugünden bakıldığında, 1946-1950 devresindeki siyasi gelişmelerin niteliği bakımından ilgili dönemin bir ara dönem veya arayış dönemi biçiminde adlandırılması da yerinde olacaktır. Zira; bizatihi iktidar partisinin, önde gelen simaları tarafından; çok partili sistemin, faydalarının sıralandığı birden fazla sayıda siyasi partinin örgütlenmesine izin tanıyan yasal değişikliklerin ardı sıra hayata geçirildiği bu dönemin henüz başında; sıkıyönetim ilanı, kimi siyasi partilerin kapısına kilit vurulması ve yine muhalif gazete ve dergilerin yayın hayatına son verilmesi gibi uygulamalardan da geri durulmamıştır.

1940'lı yılları politik yaşamının erken ve örgütsüz dönemi biçiminde nitelememizde bir sakınca bulunmayan Mehmet Ali Aybar; böylesi siyasi-sosyolojik koşulların hâkim bulunduğu 1947 senesinde, Hür ve Zincirli Hürriyet gazetelerini yayınlamış ve ülke sorunlarına ilişkin görüş ve çözümlerini yukarıda adı anılan yayın organları aracılığıyla toplumun geniş kesimlerine ulaştırmaya çalışmıştır.

Söz konusu gazetelerde Aybar imzalı biçimde yayımlanan köşe yazıları incelendiğinde, kimi çarpıcı sonuçlara ulaşabilmek mümkündür. Öncelikle Aybar, Hür ve Zincirli Hürriyet gazetelerindeki yazılarında, tek parti idaresi ve idarenin uygulamalarına karşı şedit nitelikli bir itiraz sergilemekte; Halk Partisi iktidarının sona erişini, memleketin menfaatleri açısından bir gereklilik biçiminde addetmektedir. Bu aşamada, üzerinde durulması gereken bir konu ise Aybar'ın, mevcut Halk Partisi idaresini ağır biçimde eleştiriyorken, Cumhuriyet'in kurucu irade ve felsefesine ilişkin benzeri nitelikte bir eleştiri getirmemesi, hatta "gericiliğe" karşı ortaya koyduğu irade bakımından, Cumhuriyet'i kuran kadroların sol düşünceye sahip bulunduğunu ifade etmesidir. Aybar'ın, DP'ye ilişkin değerlendirmeleri ise Halk Partisi hakkındaki görüşlerinden kısmen farklıdır. Öncelikle, DP; mevcut muhalif yapılar içerisinde, yakın gelecekte tek parti yönetimine son vermek kuvvetine sahip tek örgütlü yapı olarak kabul edilmekte ve bu bağlamda, DP'ye; Halk Partisi'nin oyununa gelerek muhalefetteki değişik odaklarla ilişkisini sonlandırmaması tavsiyesinden bulunmaktadır. Ancak, bu tavsiyeler kendisi de bir sosyalist olan Aybar'ın, sol muhalefeti DP'ye dahil etme çabası olarak değerlendirilmemelidir. Zira, Marshall Planı çerçevesindeki nakdi yardım tartışmalarında da görülebileceği üzere, Aybar'ın mevcut ideolojik konumunun, DP'den önemli ölçüde farklı olduğunu vurgulamakta; ancak, müstebit karakterli tek parti yönetiminin, demokratik biçimde yönetimden indirilmesi sürecinde, muhalefetin stratejik birliktelikler sergilemesinde bir beis görmemektedir.

Yine Aybar'ın; Hür ve Zincirli Hürriyet gazetelerinde kuvvetli bir bağımsızlık vurgusunun varlığı dikkat çekmektedir. Öyle ki Aybar, ilerleyen dönemdeki siyasi yaşamında da etkisi sıklıkla hissedilecek sosyalizm mücadelesini, belirli bir yabancı devletin uydusu hâline gelmeyerek sürdürmek düşüncesini, bağımsızlık kavramı üzerinden erken dönem yazılarında da savunmaktadır.

Son olarak, 1947 Türkiye'sinin hâkim siyasi koşullarında Aybar'ın yazılarında toplumsal meseleleri, sınıf kavramı üzerinde çözümlenmek, alt yapı-üst yapı ilişkisi gibi doğrudan sosyalist yazına göndermeler içeren ifadelerle görece az yer verilmektedir. Bu bağlamda Aybar'ın Hür ve Zincirli Hürriyet yazılarında; "bağımsızlık" ve "kamuculuk" gibi düşünceler daha ağırlıklı biçimde işlenmekte, memleketin kurtuluşunun, Cumhuriyet'in erken döneminde, uygulanan politika ve ilkelere bağlılıktan geçtiği vurgulanmaktadır.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Araştırmacı(lar) makaleye ortak olarak katkıda bulunduğunu bildirmiştir. Araştırmacı(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Adak, S. (2017). Mehmet Ali Aybar. M. Kaan Kaynar (Ed.), *Türkiye'nin 1960'lı yılları* (s. 435-440) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akkuş, B. (2015). Türkiye Cumhuriyeti'nde sosyalizm: Türkiye Komünist Partisi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ne bakışı ve özgün bir düşünür ve siyaset adamı olarak Mehmet Ali Aybar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 239-252.
- Aksakal, H. (2009). Güler Yüzlü bir sosyalist, ilkeli bir siyasetçi: Mehmet Ali Aybar'ın Türk siyasal yaşamındaki yeri ve önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 79-102.
- Akşin, S. (2016). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1950)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Atılğan, G. (2009). *Behice Boran: Öğretim üyesi, siyasetçi, kuramcı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Atılğan, G. (2010). Türkiye İşçi Partisi: Sosyalist solun zirvesi. T. Uzun (Ed.). *İttihat ve Terakki'den günümüze siyasal partiler* (s. 339-375) içinde. Ankara: Orion Kitabevi.
- Atılğan, G. (2019). Konulmayan virgülleriyle anlaşılan yapıt: Bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm. G. Atılğan (Haz.), *Mühürler* (s.109-157) içinde. İstanbul: Yordam Kitap.
- Aybar, M. A. (1947a). İstiklal Savaşları Türkiye'sine yaraşır bir dış politika istiyoruz. *Hür Gazetesi*, 15.02.1947, 1.
- Aybar, M. A. (1947b). Apaçık diktatör olsunlar. *Hür Gazetesi*, 01.02.1947, 1.

- Aybar, M. A. (1947c). Sağ, sol. *Hür Gazetesi*, 22.02.1947, 1.
- Aybar, M. A. (1947d). Maksatları hürriyeti boğmak, muhalefeti ezmektir. *Hür Gazetesi*, 08.02.1947, 1.
- Aybar, M. A. (1947e). Bir üniversiteli genç ile hasbihal. *Hür Gazetesi*, 01.03.1947, 1.
- Aybar, M. A. (1947f). Bravo Demokrat Partiyeye. *Zincirli Hürriyet Gazetesi*, 05.04.1947, 1.
- Aybar, M. A. (1947g). Amerikan yardımını bizde kimler istiyor? *Zincirli Hürriyet Gazetesi*, 12.04.1947, 1.
- Aybar, M. A. (1947h). Her şeyden eve her şeyin üstünde istiklal. *Zincirli Hürriyet Gazetesi*, 05.04.1947, 4.
- Aybar, M. A. (1947k). Yardım mevzusunda şunları da bilmeliyiz. *Zincirli Hürriyet Gazetesi*, 19.04.1947, 4.
- Aybar, M. A. (1947l). Yardım aleyhinde bulunmak her Türk için mukaddes bir vazifedir. *Zincirli Hürriyet Gazetesi*, 19.04.1947, 4.
- Aybar, M. A. (1947m). Sulha doğru, *Hür Gazetesi*, 01.02.1947, 4.
- Aybar, M. A. (1947n). Moskova'da karşılaşacak görüşler, *Hür Gazetesi*, 15.02.1947, 4.
- Aybar, M. A. (1947o). Orta Şark efendi değiştiriyor, *Hür Gazetesi*, 08.03.1947, 4.
- Aybar, M. A. (1988). *Türkiye İşçi Partisi tarihi*. İstanbul: BDS Yayınları.
- Aybar, M. A. (2011). *Neden Sosyalizm, Marksizmde örgüt sorunu: Leninist Parti burjuva modelinde bir örgüttür*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydoğan, P. (2022). Türkiye'nin çok partili siyasi sisteme geçiş sürecinde millî irade söylemi ve 1946 genel seçimleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), 1135-1154.
- Batuman, B. (2010). Toplumcu bir belediyeçilik modeli: "Yeni belediyeçilik hareketi" 1973-1977. *Mülkiye Dergisi*, 34(266), 223-241.
- Belge, M. (2007). Türkiye'de Sosyalizm tarihinin ana çizgileri. M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce Cilt 8 "Sol"* (s. 19-49) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Cumhuriyet (1945). Millî şefin tarihi nutku. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/> adresinden erişildi.
- Cumhuriyet (1971), Türkiye İşçi Partisi kapatıldı. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1971-07-21/0> adresinden erişildi.

- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin demokrasi tarihi 1839-1950*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çitci, O. (2001). *Yerel seçimler panoraması 1963-1999*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Doğan, Z. (2004). *Siyaset kuramı açısından Mehmet Ali Aybar* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eroğul, C. (2013). *Demokrat Parti: Tarihi ve ideolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Fırat Erdem, S. S. (2015). Türk siyasal hayatında özgün bir isim: Mehmet Ali Aybar. *Amme İdaresi Dergisi*, 48(2), 105-127.
- Gökmen, Ö. (1998). Çok partili rejime geçerken sol: Türkiye sosyalizminin unutulmuş partisi. *Toplum ve Bilim*, 78, 161-185.
- Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyder, Ç. (2013). *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2010). *Türkiye'de iki partili siyasi sistemin kuruluş yılları (1945-1950) "İkinci Parti"*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2013). *Türkiye'de iki partili siyasi sistemin kuruluş yılları (1945-1950) "Rejim Krizi"*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mumcu, U. (2006). *Söze nereden başlasam*. Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı.
- Özman, A. (1998). Mehmet Ali Aybar: Sosyalist solda 40'lardan 90'lara bir köprü. *Toplum ve Bilim*, 78, 134-161.
- Özman, A. (2000). Yeni sol, hümanizma ve Mehmet Ali Aybar düşüncesi: Ortodoks Marksizme bir başkaldırı. *Doğu Batı Dergisi*, 3(11), 75-89.
- Özman, A. (2007). Mehmet Ali Aybar. M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce Cilt 8 "Sol"*, (s.376-403) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarısr, S., & Güler, C. (2018). Bir kamuoyu oluşturma ve siyaset yapma aracı olarak Türk siyasal hayatında açık mektuplar (1938-1950). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 25, 227-248.
- Saygılı, H. (2015). Berlin Kongresi'nden Yakova'daki katline kadar Mehmed Ali Paşa (Haziran-Eylül 1878). *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 12(46), 137-152.
- SDP (1978). *Sosyalist Devrim Partisi tüzüğü*. İstanbul: Güryay Matbaacılık.
- SP (1975). *Sosyalist Parti Programı*. İstanbul: Hilâl Matbaacılık.
- Şener, M. (2015). *Türkiye solunda üç tarz-ı siyaset: Yön, MDD ve TİP*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Tanin (1945). "İsmet İnönü diyor ki. *Gastearsivi*. <https://www.gastearsivi.com/> adresinden erişildi.
- TBMM (2010). *TBMM Albümü 2. Cilt 1950-1980*. Ankara: TBMM Yayınları.

- Tekin, Y., & Okutan, M.Ç. (2011). *Türk siyasal hayatı*. Ankara: Orion Yayınevi.
- TİP (1965). *Türkiye İşçi Partisi'ni tanıyalım*. İstanbul: Karınca Basımevi.
- Topuz, H. (1973). *100 soruda Türk basın tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Wach, E. (2013). Learning about Qualitative Document Analysis [Bilgilendirme Notu]. IDS Practice Paper In Brief;13. <https://www.ids.ac.uk/publications/learning-about-qualitative-document-analysis/> adresinden erişildi.
- Ünlü, B. (2001). *Bir siyasal düşünür olarak Mehmet Ali Aybar ve dönemi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünlü, B. (2002). *Bir siyasal düşünür olarak Mehmet Ali Aybar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstel, F. (2014). *Makbul vatandaşın peşinde II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yüksek Seçim Kurulu (2022), *17 Kasım 1963 Belediye Meclis Üyeliği Seçim Sonuçları*, https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Mahalli/1963/KesinSecimSonuclari/1963_Belediye_Meclis_Uyeliği_Secimleri_Sonucu.pdf adresinden erişildi.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.